

Gönenli Mehmet Efendi'nin Hayatı, Kişiliği ve Eğitim Anlayışı*

Gonenli Mehmet Efendi's Life, Personality and Understanding of Education

Ahmet Ali Çanakcı**

Abstract: Gonenli Mehmet Efendi (1903-1991), who lived in the Republican period, is a versatile religious educator who played an active role in different fields with his duties as imam-hatip, preacher, Qur'an course instructor, Reisu'l-Kurra and foundation. In this study, it is aimed to examine Gonenli Mehmet Efendi's life, personality and understanding of education in the context of informal religious education. In this context, Gonenli Mehmet Efendi's understanding of education; it has been put forward through the principles and methods of widespread religious education studies and the contribution of society to religion-moral-value education. In the study, historical method, literature review and document review methods were used. Therefore, qualitative research pattern has been adopted in the study. In this context, the literature on the subject was scanned and works related to Gonenli Mehmet Efendi and similar studies on the subject were used. Documents and findings reached; the aim of the study was classified under certain themes within the framework of its method and evaluated in the light of the literature. In the examinations made, it is seen that Gonenli Mehmet Efendi's personality and the world of thought are at the forefront of a human-centered approach in general, love, respect, tolerance, sharing, empathy and solidarity. The Prophet said, "Make it easy, do not make it difficult; gospel, but do not hate it" (Bukhari, Science, 11) it is understood that he based his understanding of education on the axis of hadith and did not leave education activities until the end of his life. It is influential on society with different duties in informal religious education; It can be said that society (children, youth, adults and elderly) plays an important role in the education and transformation of religion-moral-value with word-behavior adaptation, role modeling features and a pedagogical / andragogic approach.

Structured Abstract: Education has always been an indispensable need for human beings. Therefore, it can be said that the education process starts with the existence of humanity. When human history and ancient civilizations are analyzed, it is seen that there are educators who always guide people in societies and play an active role in their formal and informal education processes. Gonenli Mehmet Efendi is one of the educators who came to the forefront in our Republic period in this sense. Gonenli Mehmet Efendi has had an impact on

* Bu makale, 19-22 Eylül 2019 tarihleri arasında düzenlenen Milli Mücadele'nin 100. Yılında Kuva-yı Milliye Şehri Balıkesir Uluslararası Sempozyum'unda sunulan "Bir Eğitimci Olarak Gönenli Mehmet Efendi (1903-1991)" adlı bildirinin gözden geçirilmiş ve genişletilmiş halidir.

** Dr. Öğr. Üyesi, Balıkesir Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü
Asst. Prof. Dr. Balıkesir University, Faculty of Theology, Department of Philosophy and Religious Sciences
ORCID 0000-0001-6200-2763
aa_canakci@yahoo.com

Cite as/ Atf: Çanakcı, A.A. (2020). Gönenli Mehmet Efendi'nin hayatı, kişiliği ve eğitim anlayışı, *Turkish Studies - Religion*, 15(1), 1-21. <https://dx.doi.org/10.29228/TurkishStudies.41794>

Received/Geliş: 16 February/Şubat 2020

Accepted/Kabul: 25 March/Mart 2020

Copyright © INTAC LTD, Turkey

Checked by plagiarism software

Published/Yayın: 30 March/Mart 2020

CC BY-NC 4.0

society with education in general and religious education in particular. In this context, he has developed himself professionally, pedagogically, andragogically. He is a functional religious educator who contributed to the educational and mental transformation of the society with the duties of imam-hatip, Qur'an course instructor and preacher in informal religion education.

The aim of this study is to reveal the life, personality and education understanding of Gonenli Mehmet Efendi, who is a versatile religious educator, with his principles and methods in the context of widespread religious education studies and the contribution of society to religious education. Since the scope of the study is limited to the life, personality and education understanding of Gonenli Mehmet Efendi, other religious educators and Qur'anic scholars of the Republic period are not covered. The study is a research using historical method since it has a biographical feature. For this purpose, the literature review and document review methods were used in the study. Therefore, the study is a qualitative research. In this context, related resources were scanned. Gonenli Mehmet Efendi's works and the results of similar studies on the subject were used.

Life: Gonenli Mehmet Efendi was born in 1903 in Gonen district of Balıkesir and completed his first education and memory in Gonen. Later, he successfully completed the rest of his education by taking lessons from educators who are experts in their field for higher education. Gonenli Mehmet Efendi, who generally has a functional feature in religious education, especially in widespread religious education, started his first duty in 1930 as the imam-hatip of the Gonen Central Mosque. Later, he worked as an imam hatip, preacher and Qur'an course instructor of in different mosques in Istanbul. The longest duty was the Sultan Ahmet Mosque imam-hatip in 1954-1982. In 1976, after the death of Uskudarli Ali Efendi, the Yeralti Mosque imam-hatip, he was brought to the position of Reisu'l-Kurra. He continued this task until he died (02 January 1991).

Personality: Gonenli Mehmet Efendi grew up in a religious and nationalist family environment. Two factors that have influenced Gonenli's personality development: his father Osman Efendi's indulgence in national-spiritual values and his role in the Kuva-yi Milliye in Gonen in the War of Independence. While the Gonen Central Mosque was an imam-hatip, the active works initiated by the Greek occupation forces against the destructive propaganda and their attitude-behavior in this regard emerge as the basic values that reveal his personality. In her life, he has a point of view and a point of departure centered on love, respect, tolerance, sharing, empathy, altruism, solidarity and solidarity. It can be said that this is the cornerstone of his personality and character. He had read and taught the Qur'an throughout his life. He developed himself in the education of the Qur'an and tried to be useful for his environment. In this way, his contribution to the training of many important scholars reveals his scientific personality. In addition to these, the researches draw attention to the efforts of the Gonenli to constantly help those in need, especially children / young people who demand knowledge with the Qur'an education and training activities. This situation reveals his strong determination and will to increase the level of realization of the goals in his life in the context of his personality.

Understanding of Education: Gonenli Mehmet Efendi is an effective Qur'anic scholar who played an important role in non-formal religious education and religious services in the 20th century with his education understanding. Throughout his life he developed himself and acted in an education-training center. He is an idealist educator and action man who actively worked in various religious, socio-cultural fields and educational institutions. During these duties, he emphasized the importance of religion-moral-value education. It has contributed to overcoming the material-moral obstacles to the society's progress in this direction. Gonenli has an approach that students and the public would understand with preaching in mosques, Qur'an education in Qur'an courses, financial / moral aid in non-governmental organizations, foundations and associations. This situation revealed that he is a role model educator with a psycho-pedagogical and andragogic approach in his practices. In this respect, Gonenli is a preacher who has succeeded in communicating effectively with all age groups of the society, and an imam-hatip who can speak the same language with them. At the same time, he is a Qur'an course teacher who has grown strong memories with different methods and a Reisu'l-Kurra who has accomplished important works in the science of Qur'an. The main target of Gonenli Mehmet Efendi, who is a versatile educator; to act with a Qur'anic and circumcision-oriented paradigm with the educated and moral understanding of "Commanding goodness, avoiding evil", "Learn, make it easy, do not make it difficult, do not hate the gospel" and "Learn knowledge from cradle to grave" and to be able to realize lifelong learning centered public education.

As a result, in the solution of social problems, Gonenli Mehmet Efendi has included pedagogical approaches that come to the forefront in today's educational sciences and he has included educational, socio-cultural and religious practices especially for students and women in his studies. It can be said that these studies are capable of shedding light on the solution of problems that arise / may arise today and in the following periods. It can be stated that he is among the leading architects of today of religious education and religious services with the mosques, maşjids, courses, associations, foundations and dormitories that he made/ contributed to the construcion and he has taken his place among educators who are influential in shaping the future with the experience of the past. In addition. It can also be said that this study introduced Gonenli Mehmet Efendi within the conditions of his period, contributing to the transfer of his life, scientific efforts and experiences to today's younger generations and contributing to the field because he demonstrated his religious education approaches.

Keywords: Gonenli Mehmet Efendi, Personality, Education, Religious Education, Informal Religious Education.

Öz: Cumhuriyet döneminde yaşamış olan Gönenli Mehmet Efendi (1903-1991), imam-hatiplik, vâizlik, Kur'an Kursu öğreticiliği, Reîsü'l-Kurrâ'lık ve vakıf görevleriyle farklı sahalarda aktif rol oynamış çok yönlü bir din eğitimcisidir. Bu çalışmada, Gönenli Mehmet Efendi'nin hayatı, kişiliği ve eğitim anlayışının yaygın din eğitimi bağlamında incelenmesi amaçlanmıştır. Bu kapsamda, Gönenli Mehmet Efendi'nin eğitim anlayışı; yaygın din eğitimi çalışmaları ve toplumun din-ahlak-değer eğitimine katkısı ekseninde ele alınarak ilke ve yöntemleri ile ortaya konulmuştur. Çalışmada tarihsel yöntem ile literatür taraması ve doküman incelemesi yöntemleri kullanılmıştır. Dolayısıyla çalışmada, nitel araştırma deseni benimsenmiştir. Bu çerçevede Gönenli Mehmet Efendi ile ilgili eserlerden ve konuyla ilgili yapılan benzer çalışmalardan yararlanılmıştır. Ulaşılan dokümanlar ve bulgular; çalışmanın amacı, yöntemi çerçevesinde belli temalar altında tasnif edilmiş ve değerlendirilmiştir. Yapılan incelemelerde; Gönenli Mehmet Efendi'nin kişiliğinde ve düşünce dünyasında genelde insan, özeldde sevgi, saygı, hoşgörü, paylaşım, empati, yardımlaşma merkezli bir yaklaşımın ön planda olduğu görülmektedir. Hz. Peygamber (sav)'in "Kolaylaştırınız, zorlaştırmayınız; müjdeleyiniz, nefret ettirmeyiniz" (Buhârî, İlim, 11) hadisi ekseninde eğitim anlayışını temellendirdiği ve hayatının sonuna kadar bu yönde eğitim faaliyetlerini sürdürdüğü anlaşılmaktadır. Yaptığı farklı görevlerde sürdürdüğü yaygın din eğitiminde toplum üzerinde etkili olduğu; söz-davranış uyumu, rol modellik özellikleri ve pedagojik/andragojik bir yaklaşımla toplumun (çocuklar, gençler, yetişkinler ve yaşlılar) din-ahlak-değer eğitiminde ve dönüşümünde önemli rol oynadığı söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Gönenli Mehmet Efendi, Kişilik, Eğitim, Din Eğitimi, Yaygın Din Eğitimi.

Giriş

Eğitim, insanoğlu için her zaman vazgeçilmez bir ihtiyaç olmuştur. Dolayısıyla eğitim sürecinin insanlığın varlığıyla başladığı söylenebilir. İnsanlık tarihi ve kadim medeniyetler incelendiğinde, toplumlarda her zaman insanlara kılavuzluk ve rehberlik eden, onların formal ve informal eğitim süreçlerinde etkin rol oynayan eğitimcilerin var olduğu görülmektedir. Ülkemizde Cumhuriyet döneminde bu anlamda ön plana çıkan eğitimcilerden biri de Gönenli Mehmet Efendi'dir. Gönenli Mehmet Efendi, genelde eğitim, özeldde din eğitimi faaliyetleriyle toplum üzerinde etkili olmuştur. Bu bağlamda mesleki, pedagojik, andragojik açıdan kendini geliştirmiş, yaygın din eğitimde imam-hatiplik, Kur'an kursu öğreticiliği, kıraat âlimliği¹ ve vaizlik görevleriyle toplumun eğitsel ve zihinsel dönüşümüne katkı sağlamış fonksiyonel bir din eğitimcisidir. Böyle nitelikli eğitimcilerin hayatlarının araştırılması ve eğitim anlayışlarının incelenmesinin (Bkz. Özbek, 1988; Kılavuz, 1987; Çetin, 2010; Martı 2011; Ebû Gudde, 2016; Aktaş, 2016; Çanakçı, 2016; Çalışkan, 2018, Selçuk, Tosun ve Doğan, 2019; Çanakçı, 2019), günümüz eğitim anlayışına ışık tutması ve örnek alınması bakımından önem arz ettiği söylenebilir.

¹ Gönenli Mehmet Efendi'nin kıraat ilmindeki yeri ile ilgili bilgi için bkz. Dinç, 2018; Akaslan, 2018.

Bu çalışmanın amacı, çok yönlü bir din eğitimcisi olan Gönenli Mehmet Efendi'nin hayatı, kişiliği ve eğitim anlayışını, yaygın din eğitimi çalışmaları ve toplumun din-ahlak-değer eğitimine katkısı bağlamında ilke ve yöntemleriyle ortaya koymaktır. Bu yüzden çalışmada, Gönenli Mehmet Efendi'nin hayatı ve kişiliği ekseninde eğitim anlayışına; eğitim-öğretim faaliyetlerindeki çocuk, genç, yetişkin ve yaşlıların eğitiminde takip ettiği paradigma merkezli bakılmış ve Gönenli Mehmet Efendi'nin bu yöndeki farkındalığının gerekli argümanlarla ortaya konulması hedeflenmiştir. Çalışmanın kapsamı, Gönenli Mehmet Efendi'nin hayatı, kişiliği ve eğitim anlayışı ile sınırlı olduğundan, Cumhuriyet Dönemi diğer din eğitimcileri ve kıraat âlimleri ele alınmamaktadır. Çalışma, biyografik bir özellik taşıdığı için tarihsel yöntemin (Karataş, 1994) kullanıldığı bir araştırmadır. Bu amaçla literatür taraması ve doküman incelemesi yöntemlerinden (Berg ve Lune, 2015; Yıldırım ve Şimşek, 2004) yararlanılmıştır. Dolayısıyla çalışma, nitel (qualitative) desenli (Yıldırım ve Şimşek, 2004) bir araştırmadır. Bu kapsamda konuyla ilgili kaynaklar taranmış, Gönenli Mehmet Efendi ile ilgili eserlerden ve konuyla ilgili yapılan benzer çalışmaların sonuçlarından faydalanılmıştır. Ulaşılan dokümanlar ve bulgular çalışmanın amacı, yöntemi, kapsam ve sınırlılıkları çerçevesinde belli temalar altında sınıflandırılmış ve değerlendirilmiştir.

Toplumun bütün yaş grupları üzerinde büyük etkisi olan Gönenli Mehmet Efendi'nin yaygın din eğitimi ve hizmetlerindeki işlevsel yapısı, bazı araştırmacıların ve bilimsel çalışmaların hareket noktası/yoğunlaştığı alan olmuştur. Konuyla ilgili literatür tarandığında ise Gönenli Mehmet Efendi üzerine yapılmış farklı çalışmaların² olduğu görülmektedir. Ancak onun kişiliği ve eğitim anlayışı, bu süreçte gerçekleştirdiği değişim ve dönüşümler, alanda kullandığı ilke ve yöntemler özellikle de yaygın din eğitimindeki fonksiyonelliği mikro düzeyde derinlemesine incelenmemiştir. Bu açıdan değerlendirildiğinde çalışmamızın bu alanda oluşan boşluğu doldurması ve literatüre katkı sağlaması beklenmektedir.

1. Gönenli Mehmet Efendi'nin (1903-1991) Hayatı

Cumhuriyet döneminin önemli din eğitimcilerinden ve kıraat âlimlerinden biri olan Gönenli Mehmet Efendi 1903 yılında Balıkesir'in Gönen İlçesinde dünyaya gelmiştir. Soy kütüğü olarak, Kırım kökenli "Selamet Oğulları" ailesine mensuptur. Bir başka ifade ile Kırım Tatarlarından olan Gönenlinin ailesi "Selamet Oğulları" lakabı ile şöhret bulmuştur (Akakuş, 2017: 35). Babası Osman Efendi, annesi ise Fatma Hanımdır (Akakuş, 1996: 149; Özdamar, 2012: 7). Babası hayatı boyunca milli-manevi değerlerine bağlı olarak hareket etmiş ve Kurtuluş Savaşı yıllarında Gönen Kuva-yı Milliye Teşkilatı'nın kurucuları arasında yer almıştır (Akakuş, 2017: 35; Dinç, 2018: 60). Ayrıca Osman Efendi, İslami İlimlere düşkünlüğü ile tanınmış ve Gönenli Mehmet Efendi'nin eğitimine önem vermiştir (Çaksu, 2008: 43).

Gönenli Mehmet Efendi, ilkokul (İbtidâi) ve ortaokul (Rüştiye) tahsilini Gönen'de tamamlamıştır. Kur'an eğitimine küçük yaşlarda ilgi göstermiş ve hafızlık eğitimini Kırımlı Abdullah Efendi'den almıştır (Dinç, 2018: 60; Ay, 2018a: 17; Akakuş, 2017: 39). Hafızlığını bitirdikten sonra, aynı zamanda babasının yakın arkadaşı olan Kırımlı Abdullah Efendi'nin oğlu ve Kara Kadı lakabıyla tanınan Gönen Kadısı/müftüsü Hüseyin Efendi'nin damadı olan İsmail Hakkı Efendi ile beraber 1916 yılında³ eğitim-öğretim için İstanbul'a gitmiştir (Ay, 2018a: 17; Akakuş, 1996: 149; Akakuş, 2017: 39). Burada (yeni bir sosyo-kültürel ortamda), Müderris İsmail Hakkı Efendi'nin himayesinde ve rehberliğinde eğitim-öğretime başlamıştır (Akakuş, 2017: 39; Ay, 2018a: 17, 18). 1925 yılında Serezli Ahmed Şükrü Efendi'nin ders halkasına katılmış ve kıraat ilminden icazet almıştır (Bkz. Akakuş, 2018: 48). Bu süreçte meşrutiyet döneminde açılan ve o dönemde faaliyet gösteren medreselerden Medresetü-l İrşad'a devam etmiştir (Dinç, 2018: 48; Akakuş, 1996: 149). 1924 yılında medreselerin kapatılması ile birlikte yeni açılan İmam Hatip

² Gönenli Mehmet Efendi ile ilgili literatürde yer alan bazı çalışmalar için bkz. Akakuş, 1996; Çaksu, 2008; Özdamar, 2012; Akakuş, 2017; Cıtlak, 2017; Dinç, 2018; Ay, 2018a; Ay, 2018b.

³ Gönenli Mehmet Efendi'nin İstanbul'a gidişi bazı kaynaklarda 1920 yılı olarak belirtilmektedir (Akakuş, 1996: 149).

Mektebi'nin son sınıfında eğitime başlamış, 1927 yılında bu okuldan mezun olmuştur (Ay, 2018a: 18, 19; Çıtlak, 2017: 14, 15; Akakuş, 1996: 149; Dinç, 2018: 18). Gönenli Mehmet Efendi'nin eğitiminde/kendini geliştirmesinde etkili olan ve ön plana çıkan eğitimciler/hocalar şu şekilde sıralanabilir (Bkz. Akakuş, 1996: 149-150; Akakuş, 2017: 23-50, 143, 144; Çıtlak, 2017: 13-16; Ay, 2018a: 17-22; Dinç, 2018: 62, 63, 71):

- Gönen Çarşısı Camii İmam Hatibi Abdullah Hilmi Karatoprak
- Kur'an müderrisi Hakkı Efendi
- Fatih Camii ders-i âmi, Şehzade Mehmet Camii Şeyhu'l Kurrası ve Tophane Kılıç Ali Paşa Camii Kürsü şeyhi olan Serezli Ahmet Şükrü Efendi (Seb'a, Aşere ve Takrib seviyesinde kıraat eğitimi)
- Tahirü'l Mevlevî

Gönenli Mehmet Efendi, soyadı kanunu çıktıktan sonra "Öğütçü" soyadını almıştır. Toplumda daha çok "Gönenli Hoca" olarak tanınmıştır (Akakuş, 1996: 149, 150; Ay, 2018a: 17). Gönenin Yunan işgalinden kurtulması için verilen mücadelede⁴ etkin rol oynamıştır (Ay, 2018a: 18; Çıtlak, 2017: 14).

Resmi olarak ilk görevine 1930 yılında Gönen Merkez Camii İmam Hatibi olarak başlayan Gönenli Mehmet Efendi, üç yıl görev yaptıktan sonra askerliğini yapmak için buradan ayrılmıştır. Askerlik dönüşü çalışma hayatını ve din eğitimi-öğretimi hizmetlerini İstanbul'da farklı camilerde İmam Hatip'lik, vaizlik ve Kur'an kursu öğreticiliği görevleri ile devam ettirmiştir. Bu süreçte, Aksaray Hacı Bayram-ı Kaftanî Camii, Dülgerzâde Camii, Üçbaş Camii, Hacı Hasan Camii ve Sultan Ahmet Camiinde görev yapmıştır. En uzun görevi 1954-1982 yılları arasında yaptığı Sultan Ahmet Camii imam-hatipliğidir. 1976 yılında Yeraltı Camii imam-hatibi Üsküdarlı Ali Efendi'nin vefatıyla Reîsu'l-Kurrâ'lık⁵ makamına getirilmiştir. Bu görevi vefat edinceye kadar devam etmiştir. (Bkz. Akakuş, 1996: 149-150; Çaksu, 2008: 43-58; Özdamar, 2012: 7; Akakuş, 2017: 35-412; Çıtlak, 2017: 13-16; Ay, 2018a: 17-22; Dinç, 2018: 48, 49, 60-62; Akaslan, 2018: 1090, 1091). Bütün hayatını din eğitimi ve hayır hizmetlerine sarfeden Gönenli Mehmet Efendi, 02 Ocak 1991 tarihinde vefat etmiş, kendisinden sonra Reîsu'l-Kurrâ'lık görevini devam ettiren Abdurrahman Gürses tarafından kaldırılan cenaze namazının akabinde Edirnekapı Şehitliği'ne defnedilmiştir (Akakuş, 1996: 150).

2. Gönenli Mehmet Efendi'nin Kişiliği

Gönenli Mehmet Efendi, dindar ve milliyetperver bir aile ortamında yetişmiştir. Babası Osman Efendi'nin milli-manevi değerlere düşkünlüğü ve Kurtuluş Savaşında Gönen'deki Kuva-yı Milliyeciler arasında önemli rol oynamasının, Gönenli'nin kişilik gelişiminde etkili olduğu söylenebilir. Gönen Merkez Camii imam-hatibi iken Yunan işgal kuvvetlerince yapılan yıkıcı kara propagandaya karşı başlattığı aktif çalışmalar, bu konudaki tutum ve davranışları onun kişiliğini (Bkz. Akakuş, 2017: 285; Dinç, 2018: 64) ortaya koyan temel değerler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Gönenli, hayatını eğitim-öğretim ve hizmet anlamında insanlığa faydalı olmaya adanmış önemli bir din eğitimcisidir (Bkz. Akakuş, 1996; Özdamar, 2012; Ay, 2018a). Onun hayat felsefesine göre, "Hakk katında makbul olan gerçek hizmet; resmî mesai ve çalışmanın sona erdiği

⁴ Ülke genelinde ve Gönen'de Yunan işgal kuvvetleri tarafından gerçekleştirilen şiddetli saldırılara ve propagandalara karşı çıkmış, işgal kuvvetleri tarafından yapılan baskı ve şiddet tutumlarına karşı sağlam karakteri ile dimdik durmuş, vaazlarında ve sohbetlerinde her zaman insanlara metanetli ve dirayetli olmaları gerektiğini anlatmıştır. Bu karakteristik özelliğiyle Gönenli Mehmet Efendi, milli mücadele döneminde önemli rol oynamıştır (Akakuş, 2017; Çıtlak, 2017; Dinç, 2018; Ay, 2018a).

⁵ Reîsu'l-Kurrâ'lık makamı, en üst düzeyde yürütülen Kur'an hizmetlerinin denetleyici makamı ve toplum açısından yetkili bir mevkidir (Dinç, 2018: 80-87).

noktadan itibaren başlar ve bu süreçte halka hizmeti Hakk'a hizmet olarak görür" (Akakuş, 2017: 275-283). Onun çalışma saatleri, devletçe belirlenen mesai saatleri ile sınırlı olmamıştır (Akakuş, 2017). Bu süreçte tüm gününü yakın çevresinden başlayarak dini, eğitsel, sosyo-kültürel ve yardımlaşma merkezli bir yaklaşımla geçirmeye çalışmıştır. Bu durum onun kişiliğini, hayata ve insanlara bakışını ortaya koymasından önemlidir.

Gönenli Mehmet Efendi, insana büyük değer vermiş, yaptığı din eğitimi ve hizmetleri faaliyetlerinde "insan merkezli" bir anlayışı benimsemiştir (Bkz. Özdamar, 2012; Ay, 2018a). Hiçbir kimsenin ırkına, cinsiyetine, soyuna, diline ve dinine bakmamış ve bu konuda bir ayırım yapmamıştır (Akakuş, 2017: 278). Ayrıca toplumda her zaman giyim-kuşamı ve söz-davranışlarıyla örnek bir eğitimci olmuştur (Bkz. Özdamar, 2012; Çıtlak, 2017; Ay, 2018a; Dinç, 2018). Mesleki olarak ise sesi, üslubu, güçlü hafızlığı, Kur'an öğretimi ve vaazları ile yaygın din eğitiminde hitap ettiği hedef kitle üzerinde etkili olmuştur (Akakuş, 2017: 278, 279). Bu yönüyle Gönenli'nin nitelikli bir kişiliğe sahip olduğu, muhatapları bağlamında toplumun her kesimi üzerinde rol model olma özelliğini taşıdığı söylenebilir.

O, "İnsan", "İslam" ve "Kur'an" kavramları ile şuur ekseninde bütünleşmiş örnek bir kişiliğe sahiptir. Yaptığı faaliyetler bunun göstergesidir. Dolayısıyla Gönenli, Hz. Peygamber (sav)'in sahip olduğu "tebliğ" sıfatının gereği halk üzerinde tecelli etmesine vesile olmaya çalışmıştır (Akakuş, 2017: 280).

Hayatında, sevgi, saygı, hoşgörü, paylaşım, empati, diğerkâmlık, yardımlaşma ve dayanışma merkezli bir bakış açısı ve hareket noktasına sahip olmasının, onun kişilik ve karakterinin temel taşlarını oluşturduğu söylenebilir. Gönenli Mehmet Efendi kıraat ilminden icazet almış, Reîsu'l-Kurrâ'lık makamına ulaşmış Kur'an aşığı bir kıraat alimidir (Bkz. Dinç, 2018; Akakuş, 1996). Hayatı boyunca Kur'an'ı hem okumuş, hem okutmuş hem de kendi hayatında bunu "İyyâke na'büdü ve iyyâke nesteîn" (Fâtiha, 1/5) ilkesi ile yaşam biçimine dönüştürmüş (Akakuş, 2017: 287, 288) ve bu yönde bir yaklaşımla/ilim anlayışı ile hareket etmiştir. Bu şekilde kendini Kur'an eğitim-öğretiminde geliştirmesi, çevresine bu konuda faydalı olması ve birçok önemli ilim adamının yetişmesine katkı sağlaması da onun ilmî kişiliğinin ortaya konulması açısından önemlidir. Bunların yanında yapılan araştırmalar, Gönenlinin Kur'an eğitim-öğretim hizmetiyle birlikte ilim talep eden çocuklar/gençler başta olmak üzere ihtiyaç sahiplerine sürekli yardım etme çabasına dikkat çekmektedir. Bu durum onun kişiliği bağlamında hayatındaki hedeflerin gerçekleşme düzeyini arttıran güçlü azmi ve iradesini (Bkz. Akakuş, 1996; Özdamar, 2012; Akakuş, 2017; Ay, 2018a; Çıtlak, 2017) ortaya koymaktadır. Ayrıca Gönenli Mehmet Efendi, gerektiğinde doğru olduğunu düşündüğü görüşlerini karşısındaki kim olursa olsun kararlılıkla dile getirmiş, bu süreçte var olan olumsuzlukları da eleştirmiştir (Bkz. Özdamar, 2012; Çaksu, 2008; Akakuş, 2017).

3. Gönenli Mehmet Efendi'nin Eğitim Anlayışı

Gönenli Mehmet Efendi, toplum üzerinde, yaygın eğitimde vaazları⁶, imam hatipliği, Kur'an kursu öğreticiliği ve Reîsu'l-Kurrâ'lığı ile etkili olmuş, ilmi gayreti, eğitimciliği, ilkeleri ve yaklaşımı ile Cumhuriyet Dönemi'nde önemli bir yere sahip olan idealist bir eğitimcidir (Bkz. Akakuş, 1996: 149-150; Çaksu, 2008: 43-58; Özdamar, 2012: 7; Akakuş, 2017: 35-412; Çıtlak, 2017: 13-16; Ay, 2018a: 17-22; Dinç, 2018: 48, 49, 60-62; Akaslan, 2018: 1090, 1091) Dolayısıyla, bir eğitimci olarak Gönenli Mehmet Efendi'yi daha iyi tanıma, anlama ve onun farkındalığını ortaya koymak, salt hayatı, kişiliği ve eğitimciliği bakımından değil, aynı zamanda yaşadığı çağın konjonktürel durumu/yapısının (sosyo-kültürel, ekonomik ve tarihi) daha iyi anlaşılması ve içselleştirilmesi bakımından da önemlidir.

⁶ Gönenli Mehmet Efendi'nin vaaz örnekleri ile ilgili bilgi için bkz. Akakuş, 2017: 259-269; Ay, 2018a: 289-317.

Hayatı boyunca din, ahlak, değer⁷ eğitimine büyük önem vermiş, Kur'an ve sünnet merkezli bir paradigmayla hareket etmiş, toplumun sevgi ve saygısını kazanmış bir eğitimcidir. Özellikle eğitim konusunda yaşam boyu (Akakuş, 1996; Çaksu, 2008) üretken olmuştur.

Eğitimde bir ilke olarak, bireylerin ihtiyaçları ve beklentileri, onlara verilecek eğitimi belirler. Bu anlamda Gönenli Mehmet Efendi'nin eğitim anlayışında; “Rabbinin yoluna hikmetle ve güzel öğütle davet et; onlarla en güzel yöntemle tartış.” (Nahl, 16/125) ve “Eğer kaba ve katı kalpli olsaydın, şüphesiz etraftan dağılır giderlerdi.” (Âl-i İmrân, 3/159) ayetleri ile Hz. Peygamber'in “İnsanlara akıllarının alacağı (anlayacağı) şekilde konuşunuz” (Ebû Dâvud, Edeb 23) hadis-i şerifinden hareketle, kendine has bir üslup ve “emri bil maruf nehyi anil münker” yaklaşımıyla muhatap kitlesini etkileme düşüncesi vardır (Bkz. Akakuş, 1996: 149-150; Ay, 2018a; Ay, 2018b).

Gönenli Mehmet Efendi, gerek çocuk ve genç, gerekse yetişkin eğitiminde onların ihtiyaç, beklenti ve sorunlarına yönelik sevgi, saygı, hoşgörü, yardım, paylaşım, empati merkezli (Bkz. Özdamar, 2012; Ay, 2018a; Dinç, 2018) çözümler üretmeye gayret etmiştir. Onlarla ilgilenmiş, bireysel farklılıkları gözetmiş ve onların durumlarına göre psiko-pedagojik ve andragojik temelli bir yaklaşımla (Akakuş, 2017: 279) din, ahlak, değer eğitimini şekillendirmiştir.

Eğitim için Anadolu'dan gelen fakir ve kimsesiz öğrencilerin İstanbul'da destek buldukları, yardım aldıkları ve beklentilerini karşılayan ilk kişinin Gönenli Mehmet Efendi'nin olduğu birçok öğrencisi tarafından dile getirilmiştir (Özdamar, 2012; Dinç, 2018; Ay, 2018a) İstanbul'un hemen hemen her semtindeki camii ve Kur'an kurslarında eğitim gören öğrencilerin cep harçlıkları dâhil tüm ihtiyaçlarını (yiyecek, içecek, giysi, eğitim materyali vb.). Gönenli Mehmet Efendi karşılamıştır. 1940-1980 yılları arasında bu şekilde binlerce öğrenci yetiştirmiştir (Akakuş, 1996: 149-150; Özdamar, 2012: 9-228; Çıtlak, 2017: 13-268; Akakuş, 2017: 341; Ay, 2018a: 17-320; Dinç, 2018: 60-85).

Kısaca, Gönenli Mehmet Efendi hayatı boyunca fakirin, yoksulun ve ihtiyaç sahiplerinin yanında yer alan (Akakuş, 2017: 130; Ay, 2018a: 7, 102-103) ve bu durumu kendine yaşam biçimi olarak seçen bir eğitimci olmuştur. Bu vazifeyi yerine getirirken Tevbe Sûresi'nin 60. ayetinden⁸ hiçbir zaman sapmamıştır. Bazı kimselerden gelen yardım paralarını ihtiyaç sahiplerine harcamış ve hiçbir zaman kendisi için kullanmamıştır Hatta zaman zaman öğrencilerin ihtiyaçları yüzünden evini satılığa çıkarmıştır (Özdamar, 2012: 69; Akakuş, 2017: 234).

Kadınların ihmal edilen din eğitimine de gerekli hassasiyeti göstermiştir (Akakuş, 2017: 30). Haftanın hemen her günü İstanbul'un çeşitli yerlerindeki camilerde kadınlara vaazlar vermiştir. Vaazlarında eğitim, irşat ve dini hayatı canlı tutma, onun ana hedefi olmuştur. (Akakuş, 1996: 149-150; Akakuş, 2017: 121-122; Ay, 2018a: 288-317; Dinç, 2018: 60-88). Bu yönüyle yaş ve cinsiyet ayrımı yapmadan din eğitimi, irşad, sosyal yardımlaşma ve dayanışma hizmetlerine (Ay, 2018a: 7) hiç ara vermeden ömür boyu devam etmiştir. Tüm imkanlarını eğitime ve öğretime harcamıştır (Özdamar, 2012: 69, 224). Bir başka ifade ile hayat boyu öğrenmeyi ve öğretmeyi öncelmiş (Bkz. Çaksu, 2008: 44-58), bunu eğitimde model olarak ortaya koymuştur. Onun bu yaklaşımı; hayat felsefesi, eğitim anlayışı ve ilkesi olarak benimsediği söylenebilir.

Kısaca, İslam dininin “kolaylaştırıp zorlaştırmama; müjdeleyip, nefret ettirmeme” (Bkz. Buhârî, İlim, 11; Edeb, 80; Cihâd, 164; Müslim, Cihâd, 6, 7) ilkesi bağlamında yumuşak üslubu, şefkati, merhameti, sosyal yardımlaşma ve dayanışma duygusu ve empati yeteneği (Özdamar, 2012: 109, 110), onun eğitim anlayışını ortaya koyan argümanlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

⁷ Din, ahlak, değer eğitimi ile ilgili geniş bilgi için bkz. Peker, 1998; Hökelekli, 2013; Kaymakcan ve Meydan, 2016.

⁸ “Zekatlar; Allah'tan bir farz olarak yoksullara, düşkünlere, onu toplayan memurlara, kalpleri Müslümanlığa ısındırılacaklara verilir; kölelerin, borçluların, Allah yolunda olanların ve yolda kalanların uğrunda sarfedilir. Allah bilendir, hakimdir (Tevbe, 9/60).

3.1. Gönenli Mehmet Efendinin Nitelikli Bir Eğitimci Olmasında Etkili Olan Faktörler

Gönenli Mehmet Efendi; din, ahlak, değer eğitimine önem veren nitelikli bir eğitimcidir. Ayrıca “çok bilen, sağlam bilen ve bildiklerini hayata geçirerek onları hem kendileri, hem de başkaları için en yararlı biçimde değerlendiren yirminci yüzyıl bilgeleri arasında yer alan Gönenli Mehmet Efendi, ‘eğer güçlüysen, sözünü yumuşak tut’ prensibini benimseyen sürekli ümit veren, ufuk açan ve insanların içini karartmayan bir şahsiyettir” (Özdamar, 2012: 7). Bu çerçevede Gönenli Mehmet Efendi’nin nitelikli bir eğitimci olmasında etkili olan faktörler şu şekilde ifade edilebilir (Akkuş, 1996; Özdamar, 2012; Akakuş, 2017; Ay, 2018a):

- Babasının onun eğitimine önem vermesi ve bu konudaki ileri görüşlülüğü
- Pratik zekâ, beceri, çalışkanlık, irade, kararlılık gibi niteliklere sahip olarak küçük yaşlarda eğitime başlaması.
- İlk eğitimini Balıkesir’de (Gönen) tamamladıktan sonra ilmin merkezi olan İstanbul’a giderek alanında önemli eğitimcilerden ders alması.
- Tüm yaşamını irşad ve tedris faaliyetleri ile sürdürmesi, kıraat âlimlerinden istifade etmesi ve öğrenme merakı ile kendini sürekli geliştirmeye çalışması.
- Yaşam boyu öğrenme bağlamında öğrenme-öğretme sürecinde pedagojik ve andragojik yaklaşıma sahip olması.
- Söz-davranış uyumu içerisinde hareket ederek çevresine rol model olması. Öğrendiklerini dini, ahlaki ve eğitsel pratiklerle ortaya koyması.
- Öğrendiklerini, hem camilerde imam-hatiplik göreviyle, hem Kur’an kurslarında öğrencilere ders⁹ vermekle, hem de halka vaaz/sohbet¹⁰ gibi etkili din eğitimi etkinlikleriyle hayatı boyunca fonksiyonel olması ve bu çerçevede öğretim yeterliğine haiz olması.
- Görev alanlarındaki muhatap kitlenin sorun, ihtiyaç ve beklentilerine göre hareket etmesi.
- Eğitim faaliyetlerinde farklı yöntem ve teknikler kullanarak öğrenme-öğretme ortamını zenginleştirilmesi ve verimli hale getirmesi.

3.2. Gönenli Mehmet Efendi’nin Eğitim Anlayışında Öğrenmeyi Kolaylaştıran Temel Öğretim İlkeleri

Konuyla ilgili yapılan literatür taraması ve doküman incelemesi sonucu ulaşılan çalışmaların bulgularına göre¹¹, Gönenli Mehmet Efendi’nin din eğitimi ve hizmetlerinde hedefine ulaşmak, anlamlı öğrenmeyi gerçekleştirmek ve yaygın din eğitimi faaliyetlerinin verimliliğini artırmak için bu süreçte bazı temel öğretim ilkelerini benimsediği söylenebilir. Bunlar şu şekilde sıralanabilir:

3.2.1. Amaca/Hedefe Uygunluk İlkesi

Eğitim-öğretim sürecinde dikkat edilmesi gereken en temel ilke, öğretim etkinliklerinin belirlenen amaçlarla/hedeflerle uygunluk göstermesidir (Ertürk, 1975; Aydın, 2016: 12).

⁹ Gönenli Mehmet Efendinin verdiği bazı dersler şunlardır: Ta’lim, tashih-i huruf, tecvid, aşere, takrib ve tayyibe, Arapça, Osmanlıca (Özdamar, 2012; Dinç, 2018; Ay, 2018a)

¹⁰ Gönenli Mehmet Efendi’nin sohbet konuları ve yöntemi/üslubu ile ilgili bilgi için bkz. Çıtlak, 2017.

¹¹ Bu çalışmaların bazıları ile ilgili geniş bilgi için bkz. Akakuş, 1996; Öcal, 1999; Küçükahmet, 2002; Çaksu, 2008; Özdamar, 2012; Demirel, 2015; Aydın, 2016; Akyürek, 2017; Akakuş, 2017; Çıtlak, 2017; Dinç, 2018; Ay, 2018a; Ay, 2018b.

Tasarlanan öğrenme etkinliklerinin belirlenen amaçlara hizmet edebilmesi açısından hedeflerin, öğrenci seviyesine uygun olması ve öğrenciyi tatmin edici bir nitelik taşıması önemlidir (Aydın, 2016: 14).

Gönenli Mehmet Efendi, Kur'an kursu öğreticiliği ve vaaz uygulamalarında hedef davranışlara göre hareket etmiş ve vaazlarında toplumsal sorunlara duyarsız kalmamıştır (Bkz. Ay, 2018a: 289-317; Dinç, 2018: 75). Bu amaca göre de bazen "aferin, harika, çok güzel" gibi ifadelerle öğrencileri yüreklendirmiş, bazen de maddi ödüllere yer vererek motivasyonu ve verimliliği (Bkz. Akakuş, 1996: 150; Özdamar, 2012: 67, 212-222; Çıtlak, 2017: 158-161) artırmaya çalışmıştır.

3.2.2. Çocuğa/Öğrenciye Görelik İlkesi

Çağdaş eğitim anlayışında, eğitim-öğretimin başlangıcı öğrencidir. Eğitim-öğretim faaliyetlerinin öğrenciye yönelik olması önemlidir. Öğretimin şeklini ve yöntemini öğrencinin gelişim özellikleri, seviyesi, ilgisi, beklentisi ve ihtiyaçları/gereksimleri belirler (Küçükahmet, 2002: 42; Aydın, 2016: 14). Öğrencilerin ilgi, ihtiyaç ve özelliklerini dikkate almayan bir eğitim ile istenilen özelliklerin kazandırması mümkün değildir (Aşılıoğlu, 2007: 33; Demirel, 2015: 73). Bu ilkeye göre öğrenci eğitimin odak noktasında yer almaktadır (Büyükkaragöz, ve Çivi, 1999; Hesapçıoğlu, 1994: 152). Bu yönüyle çocuğa görelik ilkesi, öğrenci merkezli eğitimin temelini teşkil etmektedir (Turan, 2010: 101).

Eğitimde hedef kitlenin/öğrencilerin bireysel farklılıklarının dikkate alındığı bu ilke bağlamında düşünüldüğünde, Gönenli Mehmet Efendi'nin hayatı boyunca öğrencilerin/muhatabın farklılıklarına göre hareket ettiği görülmektedir (Bkz. Dinç, 2018) Kur'an kurslarında çocuk ve gençlerle, camilerde, sohbetlerde yetişkinlerle aynı dili konuşarak, bireysel farklılıklarına göre onlara rehberlik/kılavuzluk etmiştir. (Örnek: Kur'an kurslarında Tashih-i Huruf dersleri yanında ihtiyaç durumunda Osmanlıca öğretimine de yer vermiştir. Öğrencilerin seviyelerine göre ev ödevleri vermiş, sonrasında bunları kontrol ederek yapanları ödüllendirmiştir).

3.2.3. Kolaydan Zora/Basitten Karmaşığa İlkesi

Bu ilkeye göre, eğitim-öğretim etkinliklerinde öncelikle basit kavramlara ve konulara yer verilmeli, sonrasında daha karmaşık konulara geçilmelidir (Turan, 2010: 111). Bir başka ifade ile öğretimde kolaydan zora bir yol izlemenin yanında, ilk olarak daha basit düzeydeki anlaşılır bilgi ve becerilerin kazandırılması, daha sonra zor ve karmaşık bilgi ve becerilerin yer alacağı öğrenme-öğretme süreçlerinin oluşturulması gereklidir (Aşılıoğlu, 2007: 35,36).

Gönenli Mehmet Efendi, önce her öğrencinin ve halkın rahatlıkla anlayabileceği basit bir anlatıma yer vermiştir. Eğitimde gerek Kur'an kurslarında derslerde, gerek hutbe¹² ve vaazlarda gerekse kadınlara yönelik sohbetlerde (Akakuş, 1996: 150; Akakuş, 2017: 30; Dinç, 2018: 60-88) konunun daha iyi anlaşılması için temelden başlayarak kolaydan zora doğru bir yöntem izlemiştir.

3.2.4. Yakından Uzağa İlkesi

Çocuk, biyolojik ve sosyal bir varlık olarak doğal ve toplumsal bir çevrede yaşar. Onun ihtiyaçları bu çevreden karşılanır ve bu çevreye bağlıdır. Bu nedenle çocuk çevresini öğrenme merakı içerisindedir (Küçükahmet, 2002: 42, 43). Çocuğun içinde bulunduğu çevre, yaşam deneyimlerini gerçekleştirmesini sağlar (Aşılıoğlu, 2007: 34, 35). Dolayısıyla çocuk hayatındaki ilk bilgileri, yakın çevresinde yer alan unsurlardan alır. Bu nedenle öğrenme-öğretme sürecinde çocuğun yakın çevresinden hareket edilerek, uzağa doğru bir yol izlenmelidir (Turan, 2010: 110; Aydın, 2016: 17). Böylece öğrenciye öğretilecek bilgilerin düzenlenmesinde de hem doğal hem de sosyal olarak en yakın çevreden hareket etmek, etkili, kolay ve kalıcı öğrenmeye katkı sağlayacaktır (Demirel, 2015: 74).

¹² Gönenli Mehmet Efendi'nin Sultanahmet Camii hutbeleri ile ilgili bilgi için bkz. Çıtlak, 2017: 158-161; Akakuş, 2017.

Çalışmalarında/görevlerinde zamansal ve mekânsal olarak yakın çevreden uzak çevreye doğru bir yol izleyen Gönenli Mehmet Efendi de bu yönde çevresinde dini, sosyal ve kültürel yaşam ile ilgili gözlemlediği, şahit olduğu olayları (Bkz. Akakuş, 2017), öğrenme-öğretme sürecinde etkin olarak kullanmıştır.

3.2.5. Açıklık/Ayanilik İlkesi

Açıklık, bilgi inşa etme ve kavramlar için önemli olduğu gibi, yaşantı ve beceri kazanma için de önemlidir (Hesapçioğlu, 1994: 146). Bu ilkeye göre öğretimde öğrencinin ne kadar çok duyu organının öğrenmeye katılımı sağlanırsa, öğrenme o kadar etkili ve verimli olmaktadır. Öğretim ilke ve yöntemleri ne kadar çok duyu organını etkilerse, öğretimde açıklık o derecede gerçekleştirilmiş olur (Demirel, 2015: 74). Soyut ve kavramlardan oluşan konuların öğretiminde ayanilik, sözcük zenginliği ve verilen örneklerin anlaşılabilirliği ile sağlanabilir (Küçükahmet, 2002: 43, 44).

Gönenli Mehmet Efendi, Kur'an kurslarında derslerde, camilerde hutbe ve vaazlarda anlaşılır, sade ve açık bir dil kullanmış, çeşitli örneklerle konunun anlaşılmasını kolaylaştırmıştır. Bununla birlikte yaparak-yaşayarak rol model olmuştur.

3.2.6. Yaşama Yakınlık/Hayatilik İlkesi

Eğitim-öğretimdeki bilgilerin hayatta kullanılabilir, uygulanabilir, yararlanılabilir ve sürdürülebilir olması gerektiği felsefesini temel alan bu ilke, eğitim-öğretim etkinliklerinin yaşama dönük olması gerektiğini savunmaktadır (Turan, 2010: 102). Bu ilkeye göre okul ve öğretim süreci hayattan kopuk, yapay bir ortam olmamalı, hayata yakın, oradaki gerçekliklerden uzak olmayan, öğrencinin hayatla bağlantısını koparmayan bir yaşantı ve deneyim ortaya koymalıdır (Aydın, 2016: 18).

Gönenli Mehmet Efendi, çalışmalarında, gerçek hayatla ilgili ve öğrenilenlerin öğrencilerin/hedef kitlenin yaşamında karşılık bulması şeklinde pratik uygulamalara yer vermiştir. Dolayısıyla öğrenilen konuların tedris ve irşad faaliyetlerinde (Akakuş, 1996: 149, 150; Akakuş, 259-269; Ay, 2018a: 7) öğrencilerin/hedef kitlenin yaşamlarına yansımaları sağlamıştır

Gönenli, kendisi de özellikle hoşgörü, şefkat, merhamet ve samimiyetiyle (Akakuş, 1996: 150) her zaman hayatın içinde olan, insanların gönlünde taht kuran yaşamıyla örnek (Çaksu, 2008; Dinç, 2018) bir eğitimci olmuştur.

3.2.7. Güncellik/Aktüalite İlkesi

Öğretim program ve etkinliklerinin hayata uygun güncel/aktüel konular ve olaylardan seçilerek, sistemli bir şekilde planlanması ve uygulanmasıdır. Literatürde yer alan "öğretilen konular hayata uygun olmalıdır" görüşü de öğretimde güncellik ilkesine dikkat çekmektedir (Aydın, 2016: 20; Turan, 2010: 105, 106).

Gönenli Mehmet Efendi, konuları ve örnekleri günlük hayattan seçmiştir. Öğrenciler güncel olaylar ya da sorunlarla konular arasında daha anlaşılır bir ilişki kurabilmiştir. Vaazlarında farklı yöntemler kullanmış, bu kapsamda çağdaş aktüel konular, sosyal ve dini problemleri sade, anlaşılır (Bkz. Akakuş, 1996: 150; Akakuş, 2017: 50-53, 259-269), müjdeleyici bir dil ve üslupla ele almıştır.

3.2.8. İş/Aktivite/Yaparak-Yaşayarak Öğrenme İlkesi

Yaparak-yaşayarak öğrenme olarak da adlandırılan bu ilke, amaçlı, planlı ve sürekli bir yönelimle zihin ve beden birliktedir bir şey üretmesini amaçlamaktadır. Bu bakımdan iş/aktivite ilkesi ile hayatilik/yaşama yakınlık ilkesi birbiriyle ilişkilidir (Büyükkaragöz ve Çivi, 1999). Bu

ilkeye göre, öğretimde öğrencinin tüm duyu organlarını aktif olarak öğrenme-öğretme sürecine¹³ katması, öğrenmenin etkililiği, anlamlılığı ve kalıcılığı açısından önemlidir (Turan, 2010: 103); Hesapçioğlu, 1994: 147151).

Öğrencinin yaparak-yaşayarak öğrenmesine büyük katkı sağlayan bu ilke bağlamında Gönenli Mehmet Efendi, öğrenme-öğretme sürecinde bildiklerini, anlattıklarını ve öğrettiklerini önce kendi hayatındaki dini pratiklerde ortaya koymuş, daha sonra muhataplarına yaşayarak göstermiştir. Öğrencilerine de konularla pratikler yaptırmıştır. Yapararak-yaşayarak örnek/rol model olmuştur (Ay, 2018a). Bu durum istikrarlı bir şekilde devam etmiştir. Bu uygulama öğrenmede verimliliği artırmaktadır. Bununla öğrencinin aktif ve kalıcı öğrenmesi sağlanabilmektedir.

3.2.9. Sosyallik İlkesi

Eğitimin en önemli işlevlerinden biri, çocukları dengeli olarak sosyalleştirmektir. Bu sosyalleşmenin içinde çocuk; anne-baba, okul yöneticisi, öğretmen, yönetmelik, yasa, din, ahlak, değer ve gelenekler gibi dinamikleri tanımalı ve bunlara saygı göstermelidir. Öğretimde, bireyin özgürlüğü ve sosyal bütünleşmesi önemlidir. Bu süreçte çocuğa, her zaman doğru seçim yapma ve değerli etkinliklerde bulunma fırsatları verilmelidir. Çocuk, ancak edineceği deneyimlerle iradesini geliştirebilir (Aydın, 2016: 19, 20; Hesapçioğlu, 1994: 161).

Gönenli Mehmet Efendi, eğitsel, dini, toplumsal sorunların çözümüne yönelik çalışmaları ile, yediden yetmişe toplumsal uyumun tesisini sağlamayı amaçlamıştır. Kur'an aşığı olduğu için, Kur'an-ı Kerim kıraatine/tilavetine ve dini, sosyal nitelikli toplantılara katılmaya gayret etmiştir (Akakuş, 2017: 235). Halkın sempatinin kazanmış (Özdamar, 2012), onlarla farklı dini, sosyo-kültürel faaliyetlerde beraber olmuş ve onların yaşamlarında önemli bir yere sahip olmuştur (Dinç, 2018: 75-80).

3.2.10. Bütünlük İlkesi

Bu ilkeye göre, çocuğun eğitilecek yönleri bir bütün olarak alınıp değerlendirilmelidir. Çocuk, ruhsal (duygu, düşünce, tutum, irade vb.) ve bedensel özellikler bakımından bütüncül bir yaklaşımla ele alınmalı ve her yönüyle dengeli olarak eğitilmelidir (Aydın, 2016: 18, 19). Eğitim-öğretim etkinlikleri, ruhun ve bedenin fonksiyonlarını bir bütün halinde geliştirmelidir (Hesapçioğlu, 1994: 160). Ayrıca bu süreçte amaç-araç-yöntem bütünlüğü de önemlidir (Cebeci, 2014, http://www.ebsad.org/img/20140407__6321527362.pdf, Erişim Tarihi: 28. 10.2019).

Gönenli Mehmet Efendi, eğitim-öğretim faaliyetlerinde öğrenciler ve yetişkinlere sahip oldukları özelliklerine (ruhsal ve bedensel) göre bütüncül bir bakış açısıyla yaklaşmıştır (Bkz. Akakuş, 2017; Ay, 2018a). Bu yönde farklı yöntem/teknik ve etkinliklerle eğitim ortamını zenginleştirmiş ve muhataplarının güçlü bir kişilik yapısı oluşumuna da katkı sağlamıştır.

3.3. Gönenli Mehmet Efendi'nin Eğitim Anlayışında Ön Plana Çıkan Din Öğretimi İlkeleri

Gönenli Mehmet Efendi'nin eğitim anlayışı ile ilgili yapılan literatür taraması ve doküman incelemesi sonucu ulaşılan sonuçlar bağlamında, Gönenli Mehmet Efendi'nin din eğitimi ve öğretiminde ön plana çıkan ilkeler şöyle ifade edilebilir:

3.3.1. Bilgini Yararlılığı İlkesi

İnsan, hayatı boyunca bilgilerini tekrarlar ve/veya yeniler. Bu bilgiler; faydalı iken kullanılmazsa, kişinin kendisine veya başkalarına faydalı olacak şekilde değerlendirilemezse, işe yaramaz kabul edilir. Örneğin, bir sanatı icra etmeyen birisi, bu sanat bilgisini hem uygulamıyor hem de başkalarına öğretmiyorsa, sahip olduğu bilgi aslında faydalı olmakla beraber işe yaramaz

¹³ Aktif öğrenme süreci ile ilgili geniş bilgi için bkz. Saban, 2009: 225-246.

hale gelir. Bu tür bilgiyi elde etmekten ziyade aktif olarak kullanmamaktan ve ondan istifade etmemekten kaçınmak gerekir (Cebeci, 2014: 21, 22).

Gönenli Mehmet Efendi, öncelikle kendisini eğitsel yönden geliştirmiş ve topluma yararlı olmayı, problemlere duyarsız kalmamayı ilke edinmiş bir din eğitimcisidir. Her zaman doğru/yararlı bilgiyi ve bunun karşı tarafa da doğru bir şekilde ulaşmasını hedeflemiştir. Bilgisini toplumun eğitiminde her zaman foksiyonel olarak kullanmıştır. Bu durum Gönenli Mehmet Efendi'nin eğitim felsefesine de işaret etmektedir.

3.3.2. İtidal İlkesi

İslam dininde, dinin temel bilgi, tutum ve davranışlarının belirli kuralların sınırları içerisinde ve insan tabiatına uygun mu'tedil seviyede benimsenip uygulanması, aşırılıklardan/ifrat ve tefritten¹⁴ kaçınılması istenmektedir. Eğitimcilerin bu durumu göz önüne alarak, bireylerin aşırılığa kaçmayan itidalli bir dini tutum geliştirmeleri konusunda çaba göstermeleri gerekir. Hz. Peygamber (sav)'in "orta yol"¹⁵ dediği bu dengeli durumun bir tarafa doğru değişimi, bir dini tutum ve davranış bozukluğu meydana getirebilir (Cebeci, 2004: 18).

Gönenli Mehmet Efendi, 'Emr bi'l-Ma'rûf ve'n-Neyhü 'ani'l-Münker" anlayışı bağlamında hareket ederek itidal ilkesini benimsemiştir. İfrat ve tefritten uzak durmuş, sevgi, saygı, hoşgörü, paylaşım, yardımlaşma ve empati temelli bir yaklaşım sergilemiştir (Bkz. Akakuş, 1996: 150; ayrıca bkz. Ay, 2018a). Hayatı boyunca bu ilkedan ayrılmamıştır. Bu durum, Gönenli'nin eğitim metoduna ve kazanımlarına da dikkat çekmektedir.

3.3.3. Gelişim Sürecine Göre Eğitim İlkesi

İnsanların anlama, anlamlandırma, kavrama, bilgi ve düşünce kapasiteleri; yaş ve gelişim¹⁶ düzeylerine/özelliklerine göre farklılık¹⁷ arz etmektedir (Aydın, 2016: 14; Küçükahmet, 2002: 42) Bu farklılıklar karşısında herkese aynı yaklaşım içerisinde tekdüze bir eğitim verme metodunun, bireylerin eğitimini olumlu/verimli sonuçlara götürmeyeceği açıktır. Hz. Peygamber (sav) uygulamalarında¹⁸, muhatabın özelliklerine, durumuna ve anlayışına göre yaklaşım sergilemenin önemine dikkat çekmektedir. Eğitim¹⁹, öğrenme ve gelişim psikolojisi alanında yapılan çalışmalar da eğitimde bireysel farklılıkların önemini ortaya koymaktadır.

Gönenli Mehmet Efendi insanların durumlarına ve seviyelerine göre konuşmuştur. Örneğin; Çocukların eğitimi ile bizzat ilgilenmiş, maddi ve manevi ihtiyaçlarında bireysel farklılıkları gözetmiş ve onların durumlarına göre eğitimlerini şekillendirmiştir. Vaazlarında yetişkinlerin özellikle kadınların sorunlarına da (Bkz. Özdamar, 2012:93-95; Dinç, 2018: 60-88) aynı hassasiyetle yaklaşmıştır. Bu uygulama, onun pedagojik ve andragojik yaklaşımını bir kez daha ortaya koymaktadır.

3.3.4. Sabır ve Kararlılık İlkesi

Sabır ve kararlılık; eğitimciler, öğrenci ve veliler için dikkate alınması gereken, eğitimin uygulanabilirliğini, sürdürülebilirliğini ve niteliğini etkileyen önemli bir ilkedir.

¹⁴ "Haddi aşmayınız, şüphesiz Allah haddi aşanları sevmez" (Maide, 5/87).

¹⁵ "İşlerin en hayırlısı orta olanıdır (İbn Ebi Şeybe, 2006: XIX, 348; Beyhakî, 1994: III, 273).

¹⁶ Eğitimde gelişimsel yaklaşım ile ilgili bilgi için bkz. Yılmaz, 2008; 13, 14; ayrıca öğrenme alanlarındaki bireysel farklılıklarla ilgili geniş bilgi için bkz. Akyürek, 2017: 13-66.

¹⁷ Öğrencilerin öğrenme alanlarındaki farklılıklar (bilişsel, duyuşsal, psikomotor) ve din öğretimi ile ilgili bilgi için bkz. Akyürek, 2017: 14-66; Güneş, 2017: 23-27.

¹⁸ Hz. Peygamber (SAV)'in konu ile ilgili "İnsanlara akıllarının alacağı (anlayacağı) şekilde konuşunuz "(Ebû Dâvud, Edeb 23); hadis-i şerifleri ile Hz. Ali'nin "İnsanlara kavrayabilecekleri şekilde anlatın, Allah ve Resulünün yalancısı çıkarılmasını ister misiniz?" (Buhârî, İlim 49) sözleri eğitim, öğrenme ve gelişim psikolojisi çalışmalarına katkı sağlamaktadır (Cebeci, 2014.: 19).

¹⁹ Eğitim psikolojisi le ilgili çalışmalar için bkz. Binnur Yeşilyaprak (Ed.) (2006); Şanver, 2001; Erden ve Akman: 2006.

Gönenli Mehmet Efendi, Kur'an eğitim-öğretiminde zaman zaman bazı sıkıntılar yaşamış, cezaevine girmiş ancak sabır ve kararlılıkla bu eğitim mücadelesinden ödün vermemiştir (Çıtıllak, 2017: 76-84; Akkuş, 2017: 85-88, 290; Ay, 2018a: 148-153). Tüm öğrencileri tek tek dinlemiş, hafızlık yapanlar için belirlediği başkan ve yetkili kalfalara da öğrencileri dinletmiştir (Akakuş, 2017: 278, 279). Her zaman sabırlı, kararlı, fedakar ve kanaatkar olmayı tercih etmiştir.

Balıkesir'in önemli bir değeri, Osmanlı âlimi İmam Birgivi²⁰(ö. 981/1573) gibi, inandığı değerleri ve düşüncelerini hiç çekinmeden, kararlılıkla; karşısındaki devletin üst kademesindeki bir yetkili bile olsa söylemiştir (Bkz. Ay, 2018a: 182, 183). Bu yüzden döneme damgasını vurmuştur. Örnek: Dönemin başbakanına, Sultan Ahmet Camiinde bir cuma namazı esnasında, caminin problemleri hakkında görüşlerini söylemesi (Akakuş, 2017: 125, 126, 288; Çaksu, 2008: 55). Bu durum, Gönenli Mehmet Efendi'nin gerektiğinde doğruluğuna inandığı görüşlerini en kritik yerlerde ve zamanlarda bile kararlılıkla seslendirmekten çekinmediğini göstermektedir.

3.3.5. Hâl/Beden Dili İlkesi

Hâl/Beden dili duygu, düşünce ve tutumların yansımasıdır. Kültürden kültüre farklılık arz etse de dünyada en geçerli dil hâl/beden dilidir. Hâl dili, kâl dilinden daha tesirlidir. Bu durum eğitimde de etkilidir²¹ (OMU, t.y., <https://personel.omu.tr>, Erişim Tarihi: 26.10.2019; ayrıca bkz. Köylü, 2011; Cebeci, 2015; Koç, 2016).

Gönenli Mehmet Efendi, İmam-hatiplik, öğreticilik, vaizlik gibi din eğitimi ve hizmetleri faaliyetlerinde; sert, buyurgan, ötekileştirici, kırıcı bir üslup yerine kuşatıcı, sevgi, hoşgörü, empati merkezli bir yaklaşım benimsemiştir (Bkz. Akakuş, 1996: 150). Onda güzel bakmak/görmek, düşünmek ve hayata daha huzurlu bakmak, yaşamının bir prensibi haline gelmiştir (Bkz. Çaksu, 2008). Bunları davranışlarıyla ve beden diliyle ortaya koymaya çalışmıştır (Akakuş, 2017: 30, 253, 284, 285). Kâl dilinden ziyade hâl dili temelli bir yöntem takip etmiştir. Söz-davranış uyumuna çok dikkat etmiştir. Yapmadığı bir şeyi başkasından istememiştir.

3.3.6. Hayat Boyu Öğrenme İlkesi

Hayat boyu öğrenme, okullarla sınırlı olmayan, evde, işyerinde, kursta, yaşamın her alanında, gerçekleştirilebilen, öğrenmenin yaş, sosyo-ekonomik statü ve eğitim durumuna bakılmaksızın uygulanabileceğini, sürdürülebileceğini gösteren temel bir kavramdır. Hayat boyu öğrenme kavramı; çağın ihtiyaç ve beklentileri doğrultusunda, hızla gelişen/değişen sosyo-kültürel hayattaki değişimlere ayak uydurabilmek amacıyla ortaya çıkmış, gelişmiş/gelişmekte olan ülkelerde eğitim düzeyi ve istihdam şartları açısından önemli bir gösterge durumuna gelmiştir (MEB, t.y., <http://hayatboyu.meb.gov.tr/hayat-boyu-ogrenme/>, Erişim Tarihi: 26.10.2019). Hayat boyu öğrenme faaliyetleri, gelişim basamaklarına göre tüm yaş grupları ve gelişim dönemleri için önem arz etmektedir.

Gönenli Mehmet Efendi, İslam dininin 'Beşikten mezara kadar ilim öğreniniz' ilkesi bağlamında, gelişim basamaklarına göre tüm yaş gruplarının eğitimi, dini ve ahlaki gelişimiyle ilgilenmiş, bu süreçte din, dil, ırk, cinsiyet farkı gözetmemiştir (Bkz. Özdamar, 2012; Ay, 2018a).

Özellikle kadınlar, onun vaazlarını düzenli takip etmiş ve ona dini, ailevi birçok soruyu çekinmeden sormuşlardır. Onun bir nevi manevi danışmanlık ve rehberlik de yaptığı ifade edilebilir. Burada kullandığı yöntem ve teknik ile kadınların eğitiminde aile eğitiminin, bir başka ifade ile informal din eğitiminin gelişiminde de etkili olmuştur (Bkz. Akakuş, 1996: 150; ayrıca bkz. Ay, 2018a; Dinç, 2018). Böylece kadın eğitimiyle, aile ve dolaylı olarak toplumun/neslin yeniden inşasına katkı sağladığı ifade edilebilir.

²⁰ İmam Birgivi ve eğitim anlayışı ile ilgili geniş bilgi için bkz. Özkan, 2016; Çanakçı, 2019.

²¹ Eğitim ve din eğitiminde etkili iletişim ile ilgili bilgi için bkz. Kayaalp, 1998; Ergin ve Birol, 2000; Ergin, 2010, Babacan, 2013; Köylü, 2011; Cebeci, 2015; Koç, 2016; Gürüz ve Temel Eğinli, 2018.

Ayrıca kadınların Kur'an-ı Kerim'de bir sureye isim olacak kadar Allah (cc) katında önemli ve değerli olduklarına dikkat çekmiş, Hz. Peygamber (sav)'in ortaya koyduğu yaşam biçimiyle, ilahi iradeye uygun olarak her yerde ve her zaman kadınlara ayrıcalık tanıdığına vurgu yapmıştır. Böylece kadınların anneliğini de düşünerek ihmal edilen din, ahlak ve değer eğitimi daha çok önem vermiştir (Akakuş, 2017: 240, 241; Dinç, 2018: 60-88). Haftanın hemen her günü İstanbul'un çeşitli yerlerindeki camilerde kadınlara vaaz vermiştir (Özdamar, 2012; Ay, 2018a). Vaazlarında eğitim, irşad ve dini hayatı canlı tutma, onun temel hedefi olmuştur (Bkz. Akakuş, 1996: 150; Dinç, 2018: 60-88).

3.3.7. Planlılık ve Zamanın İyi Değerlendirilmesi İlkesi

Öğretim programı ile hedef kitlenin beklenti ve ihtiyaçları doğrultusunda planlı hareket edilmesi ve zamanın iyi değerlendirilmesi, eğitimin amaçlarının ve kazanımlarının gerçekleşme düzeyini artıran önemli ilkelere (İşman ve Eskicumalı, 2003: 3-15; Taşpınar, 2013: 263-318)

Gönenli Mehmet Efendi, İmam hatiplik, vaizlik ve Kur'an kursu öğreticiliği görevleri esnasında, zamanın verimli kullanımı konusunda hassasiyet göstermiş (Bkz. Çaksu, 1998; Çıtak, 2017), planlı ve programlı hareket etmiştir. Onun bir gününü/yirmi dört saatlik zaman²² dilimini nasıl geçirdiğine bakıldığında; imam-hatiplik yaparken sabah namazını kıldırdıktan sonra caminin imam odasında biraz uyuduğu, daha sonra öğrencileriyle ilgilendiği, onların eğitim sürecini takip ettiği, akabinde başta her gün farklı camileri ziyaret ettiği, bu camilerde çoğunluğunu kadınların oluşturduğu cemaatlere irşad hizmeti verdiği anlaşılmaktadır (Akakuş, 2017: 129, 130, 252, 253; Dinç, 2018: 60-88).

Ayrıca çocukların Kur'an ve temel dini bilgiler eğitimi, yetişkinlerin vaazları, STK/vakıf işleri vb. eğitim-öğretim faaliyetleri ile ilgilenmiştir. Özellikle Kızılay ve Yeşilay olmak üzere birçok vakıf ve dernekte etkin rol oynamıştır. İlim yayma cemiyetinin kuruluşuna ve yüksek İslam enstitüsünün açılmasına katkı sağlamış, imam hatip okullarının açılışına büyük destek olmuştur (Akakuş, 1996: 150, Akakuş, 2017: 73, 94, 349; Dinç, 2018: 66, 67). Kişisel problemlerini de hiçbir zaman eğitsel ve sosyal faaliyetlerine karıştırmamış, disiplinli, planlı bir eğitimcidir (Akakuş, 2017: 281, 282). Bu gibi faaliyetlerle gününü/yirmi dört saatini verimli hale getirmiştir.

Her yıl fırsatını buldukça hac ve umre yapmak için kutsal topraklara giderek, kutsal beldede kendi ruh halini yaşamıştır (Akakuş, 2017: 130, 131; Ay, 2018a: 21, 22). Netice itibariyle Gönenli Mehmet Efendi, zamanı iyi değerlendiren, planlı, programlı hareket ederek, insan ve eğitim odaklı bir gün geçirmeye gayret etmiştir. Verim ve bereketinden çevresinin de istifade ettiği bir gün geçirmeyi hayatının merkezine yerleştirmiş, günümüze de örneklik teşkil etmiştir.

3.3.8. Yetkinlik İlkesi

Eğitimcilerin/öğretmelerin yeterlik alanı için aranan üç temel özellik vardır. Bunlar, alan bilgisi, genel kültür ve eğitim-öğretim bilgi (pedagojik bilgi) ve becerisidir. Bu özellikler eğitimcilerin yetkinlik ve yeterliklerini gösteren argümanlardır (Erden, 2005: 43-46; Arslan, 2007: 255-260; Helvacı, 2009: 297-308; Küçüköğlü ve Kaya, 2010: 210-261; Erden, 2015: 148-154; Mahiroğlu, 2017: 401-415).

Gönenli Mehmet Efendi; mesleki, pedagojik, andragojik, genel kültür, yabancı dil, iletişim ve hitabet alanlarında kendini geliştirmiştir. Bazı kaynaklarda Fransızca öğrenmeye başladığı, üç dil bildiği ve şiir yazdığı belirtilmektedir (Bkz. Çaksu, 2008: 43-124). Bu yönüyle yabancı dil becerisi, edebi ve duygusal yönlerinin de ön plana çıkması dikkat çekicidir. Buradan hareketle Gönenli Mehmet Efendi'nin kendini farklı açılardan, çok yönlü geliştirmeye çalıştığı, eğitim faaliyetlerinin nitelik ve verimliliğini artırmayı amaçladığı ifade edilebilir. Bu durum günümüzdeki eğitimciler için de beklenen özelliklerdir.

²² Öğrenme-Öğretme sürecinde zaman eğitimi ile ilgili bilgi için bkz. Teyfur, 2009: 375, 376.

3.4. Gönenli Mehmet Efendi'nin Eğitim Anlayışında Ön Plana Çıkan Öğretim Yöntemleri

Gönenli Mehmet Efendi'nin hayatı incelendiğinde, din eğitimi ve hizmeti faaliyetlerinde (cami, imam-hatiplik, vaaz, Kur'an kursu, kıraat ilmi ve öğreticilik) farklı yöntem ve tekniklere yer verdiği anlaşılmaktadır. Bir diğer ifade ile onun eğitimciliğinde yöntem zenginliği dikkat çekmektedir. Bu yöntemlerden ön plana çıkanlar şu şekilde ifade edilebilir:

3.4.1. Örnek Olay Yöntemi

Örnek olay yöntemi, gerçek hayatta karşılaşılan problemlerin eğitim-öğretim ortamında çözülmesi yoluyla öğrenmenin gerçekleştirilmesidir (Demirel, 2015: 81; Akyürek, 2017: 175; Tok, 2010: 169-171; Yılmaz ve Sümbül, 2000: 164-167). Bu yöntem, karmaşık ve gerçek hayat problemlerinin araştırılması ve çözümü etrafında bireylerin zihinsel ve duygusal yönden aktif olmalarını sağlar (Aydın, 2016: 243; Şişman, 2016: 15; Savaş, 2007: 166, 167).

Vazlarında, sohbetlerinde ve Kur'an eğitiminde tekrara yer vererek etkili ve verimli bir şekilde öğrenmeyi sağlamaya çalışan (Özdamar, 2012) Gönenli Mehmet Efendi, anlatılan konularda önemli noktaları sık sık tekrar etmiş, muhatabının durumuna göre çeşitli güncel örneklerle/örnek olaylarla konuyu zenginleştirmiştir. (Akakuş, 2017:259-269).Din eğitiminde konunun daha iyi anlaşılması için hedef kitlenin özelliklerine göre farklı örnekler vererek bunların özümsemesini kolaylaştırmış ve bu durumdan muhatabının çıkarım yapmasına katkı sağlamıştır.

3.4.2. Problem Çözme Yöntemi

Problem, bireyin karşılaştığı güçlüklerdir. Şüphe ve belirsizlik uyandıran herhangi bir durum problemidir. (Akyürek, 2017: 150). Problem halinde, bireyle durum arasında bir dengesizlik vardır. Problemin çözümünde ise bu hal ortadan kalkar, birey duruma uyum sağlar (Yılmaz ve Sümbül, 2000: 153; Aydın, 2016: 268). Bu bağlamda problem çözme yöntemi,²³ öğrencilerin o güne kadar öğrenemedikleri, bilemedikleri birtakım konuları, kendi kendilerine araştırarak öğrenme yolunun adıdır. Bir başka ifade ile hazır bilgilere kolaylıkla sahip olmak yerine, emek sarf ederek ve araştırarak öğrenmek demektir (Öcal, 1999: 226). Öğrencilerin yaparak-yaşayarak ve üst düzey zihinsel becerilerin kazanılmasında etkili bir yöntemdir (Uşun, 2010: 145; İşman ve Eskicumalı, 2003: 93, 94).

Gönenli Mehmet Efendi, karşılaştığı sorunlara paralel olarak bu yöntemi sıkça kullanmış, bu konuda ayet ve hadislerden yararlanarak problemlere çözüm önerileri getirmiştir. [Örnek: Örnek olaylarla öğrencilerin problem çözme becerisini geliştirmiş ve onları hayata hazırlamıştır. Ayrıca öğrencilerin tüm ihtiyaçlarını karşılamış, yurt içi ve yurt dışında yüksek öğrenime gitmek isteyen bazı öğrencileri (Bkz. Ay, 2018a; Çaksu, 2008), Ankara İlahiyat Fakültesi veya Mısır el-Ezher Üniversitesi'ne yönlendirmiş, eğitim hayatlarında öğrencilere rehberlik etmiştir (Dinç, 2018: 77, 78; Akakuş, 2017: 325)].

3.4.3. Gözlem Yöntemi

Gözlem yöntemi, öğretimde belirli eğitsel amaçları gerçekleştirmek için herhangi bir olay ya da varlığı, önceden belirlenmiş bir plan çerçevesinde incelemektir (Taşdemir, 2000: 157; Tan ve Erdoğan, 2001: 40; Aydın, 2016: 280-284). Bu yöntemde kazanılan tecrübe, öğrenci için yararlı ve değerlidir (Küçükahmet, 2002: 64, 65). Öğrenciler konuları gerçek hayatla kolay bir şekilde ilişkilendirebilir (Akyürek, 2017: 196; Demirel, 2015: 127). Ayrıca hikmetleri kavramayı gerektiren konularda da etkili bir yöntemdir.

Gönenli Mehmet Efendi, toplumdaki dini, ahlaki, sosyal, ekonomik, eğitsel beklenti, ihtiyaç ve sorunların tespiti (Bkz. Akakuş, 1996: 150; Ay, 2018a: 17-320) ve bunların çözümünde

²³ Problem çözmeye dayalı öğrenme ile ilgili geniş bilgi için bkz. Saban, 2009:207-224.

öncelikle gözlem yöntemini kullanmıştır. Hayatı boyunca sosyal çevresi ile ilgili gözlemlerde bulunmuş, sorunları tespit etmiş ve bunlara çözüm önerilerini, imam hatip, vaiz ve öğreticilik görevlerinde, vaaz ve sohbet etkinliklerinde dile getirmiştir.

3.4.4. Örnek Olma (Rol Model Olma) Yöntemi

Din eğitiminde ön plana çıkan öğretim metotlarından biri de, eğitimcilerin, tutum ve davranışları ile hedef kitleye örnek olmaları,²⁴ öğretmek istedikleri din, ahlak ve değerlerle uygunluk gösteren ideal davranışları rol model olarak göstermeleridir (Cebeci, 2014.: 14, 15).

Bu bağlamda Gönenli Mehmet Efendi de teorik-pratik, söz-davranış uyumu ve bilgi-eyleme dönüşüm konusunda model olmuştur (Bkz. Özdamar, 2012). Bunu eğitim faaliyetleri ve çeşitli uygulamalarda ortaya koymuştur. Hoşgörü, sevgi, empati, yardımlaşma ve merhameti ilke olarak benimsemiş; bu konuda sade, mütevazı bir hayat ile örneklilik teşkil etmiştir. Ayrıca giyimi, kuşamıyla, söz ve davranışlarıyla da hayatı boyunca rol model bir din eğitimcisi olmuştur. Sırf bu özelliklerinden dolayı ona okumaya gelen birçok öğrenci olmuştur (Bkz. Ay, 2018a: 7; Dinç, 2018: 78).

3.4.5. Tedrici Öğretim Yöntemi

Tedrici öğretim yönteminde bilgi, insanların anlama, kavrama ve benimseme yeteneklerine göre belli bir öncelik içerisinde içselleştirilerek verilir. Tedricilikte, dini bilgilerin bu şekilde zamana yayılarak, öncelik sırasına göre (olayların hikmetini²⁵ önceleyerek) aşama aşama/kademeli olarak öğretilmesi, onlara yabancı olan insanların öğrenmelerini, rahatlıkla kabul edip benimsemelerini kolaylaştırmaktadır (Cebeci, 2014: 16).

Gönenli Mehmet Efendi özellikle yaygın eğitimde hedef kitlenin özelliklerine uygun (Bkz. Akakuş, 1996: 150) bir konu, içerik, dil ve yaklaşım tercih etmiş, bu yönde öğrenme-öğretme sürecini yapılandırmıştır. Öğrenci, halk, memur, idareci vb. tüm halkı dikkate alarak (Bkz. Özdamar, 2012) konuları bu yönde tasvir etmiştir.

- Kur'an Öğretimi: Kur'an eğitimine yeni başlayanlara konuyla ilgili temel terimleri uygulamalı öğretme ve daha sonra kalfa sistemine geçme.
- Temel Dini Bilgiler: Dil ve üslubun öğrencilerin anlayacağı sadelikte olması.
- Hutbe, Vaaz ve Dua²⁶: Halkın anlayacağı ve etkili olacak şekilde hutbe, vaaz ve duaları kendisinin (kısa, öz, etkileyici ve dikkat çekici) hazırlaması (Akakuş, 2017; Ay, 2018a).

3.4.6. Eleştirel Yaklaşım Yöntemi

Bireylerin sahip olması gereken farklı niteliklerin en önemlileri arasında, yüksek düzeyde düşünebilme becerisi gelmektedir. Yüksek düzeyde düşünebilmenin en önemli göstergesi ise eleştirel düşünmedir²⁷ (Genç, 2007: 115-117). Eleştirel düşünmede bireyin problemlere farklı çözüm yolları üretme ve analitik düşünme becerisi gelişir (Aşık Ev, 2012: 23-58; Teyfur, 2009: 392-395).

Gönenli Mehmet Efendi, genellikle derslerinde ve vaazlarında/sohbetlerinde insanları düşündürmüş, onların olaylara farklı perspektiften bakabilmelerini sağlamaya çalışmıştır. Daima

²⁴ "Ey İnananlar! And olsun ki, sizin için, Allah'a ve ahiret gününe kavuşmayı umanlar ve Allah'ı çok anan kimseler için Resûlullah en güzel örnektir." (Ahzab, 33/21); "Ey İnananlar! Yapmayacağınız şeyi niçin yaptığınızı söylersiniz?" / "Yapmadığınız şeyi yaptık demeniz, Allah katında büyük gazaba sebep olur." (Saff, 61/2, 3); Kitâb'ı okuyup durduğunuz halde kendinizi unutur da başkalarına mı iyilikle emredersiniz? Düşünmez misiniz? (Bakara, 2/44).

²⁵ Gönenli Mehmet Efendi'nin hizmetli sözleri için bkz. Ay, 2018a: 318-320.

²⁶ Gönenli Mehmet Efendi'nin dua örnekleri ile ilgili bilgi için bkz. Ay, 2018b.

²⁷ Din eğitiminde eleştirel düşünme ile ilgili geniş bilgi için bkz. Aşık Ev, 2012

yapıcı olan ve mevcut ortamda en iyi neticeye varmaya çalışan Gönenli (Bkz. Dinç, 2018; Akakuş, 2017), bu yönüyle yaptığı din eğitimi etkinliklerinde yıkıcı eleştiri yapmamıştır.

3.4.7. Özendirme-Sakındırma Yöntemi

İnsanları bir anlayışa veya davranışa yönlendirmek için Kur'an'da sıkça kullanılan özendirme ve sakındırma şeklindeki anlatım tarzı, ödül ve müeyyideden farklı olarak bir öğretim yöntemi niteliğindedir. Öncelikle bir konuda insanların sahip olmaları istenen bilgi, tutum ve davranışların kazanılması veya kazanılmaması durumunda karşılaşılabilecek sonuçlara dikkat çekilir. Böylece kişide menfi sonuçlardan kaçınma ve müspet sonuçlara ulaşma arzusu uyandırılarak motivasyon meydana getirilir (Cebeci, 2014: 16, 17).

Gönenli Mehmet Efendi, imam hatiplik (hutbe ve vaaz) ve Kur'an kursu öğreticiliği görevleri esnasındaki din eğitimi uygulamalarında bu yöntemi kullanmış, doğru yapılmayan ve rahatsız olduğu konular ile ilgili yanlışlıklarda, halkın eğitiminde ve devlet adamlarının uyarılmasında (Bkz. Ay, 2018a: 182, 183, Çaksu, 2008: 43-124) bu yaklaşımı zaman zaman ön plana çıkarmıştır. İrşad hizmetlerini sunarken de inz'ar ve tehdit metodu yerine, ağırlıklı olarak, tebşir ve müjdeleme metodunu kullanmıştır (Akakuş, 2017: 30, 241, 242). Vaaz ve hutbelerinde azap ayetlerini okumamış, daha çok müjde ve tevhid akidesi ile ilgili ayetlere yer vermiştir.

Bir başka ifade ile, İslam dininin "Kolaylaştırın, güçleştirmeyin, Müjdeleyin nefret ettirmeyin" prensibi çerçevesinde yumuşak üslubu, şefkati, merhameti, yardımlaşma duygusu, empati yeteneği (Özdamar, 2012: 9-228; Ay, 2018a: 154, 155; Dinç, 2018: 60-88) ve yeri geldiğinde de uyarıda bulunması, onun eğitim anlayışını ortaya koymaktadır.

3.4.8. Tekrar Yöntemi

Öğrenme-öğretme sürecinde bir sözün/konunun belli miktarda tekrarlanması; dikkatin uyarılmasına ve söylenenin zihne yerleşmesine yardım ederken, aynı zamanda öğrenilenin pekiştirilmesi görevi de görür. Tekrarlanan bilgi daha kolay, anlamlı ve kalıcı hale gelir (Aydın, 2016; Akyürek, 2017; Cebeci, 2014).

Gönenli Mehmet Efendi, vaazlarında, sohbetlerinde ve Kur'an eğitiminde tekrara yer vererek etkili ve kalıcı öğrenmeyi sağlamayı amaçlamıştır (Bkz. Ay, 2018a). Anlatılan konularda önemli noktaları sık sık tekrar etmiş, muhatabının durumuna göre onları zorlamadan (Özdamar, 2012: 101, 102), çeşitli güncel örneklerle konuyu zenginleştirmiştir. Bunun yanında gerek halka yönelik hutbe, vaaz, sohbet ve ev ziyaretlerinde önemli konular üzerinde durmuş (Bkz. Akakuş, 1996: 150), gerekse Kur'an eğitiminde, öğrencilere yanlışlarını direkt göstermekten ziyade, tekrarlara yer vererek doğruyu kendilerinin bulmalarını sağlamıştır. Onun bu yönteminin, eğitimde amaçların gerçekleşme düzeyinin artmasına, etkili öğrenme ile eğitim-öğretim sürecinde gördüğü olumsuzlukların en aza indirgenmesine katkı sağladığı söylenebilir.

3.4.9. Temsili/Metaforik Anlatım Yöntemi

İnsanların kavramakta zorlandıkları soyut kavramları onlara anlatabilmenin en kolay yolu, somut olaylardan veya varlıklardan benzerlerini bulup temsil göstermek suretiyle anlatmaktır. Temsil, anlaşılması güç bir durumu, daha belirgin ve çok bilinen bir benzeri ile anlatmaktır. Kur'an²⁸ ve hadislerde de temsil yönteminin etkili bir şekilde kullanıldığı görülmektedir (Cebeci, 2014: 15).

Gönenli Mehmet Efendi din eğitimi faaliyetlerinde, anlatımının daha güçlü ve etkili olması, hedef kitlenin konuyu daha iyi anlaması, öğrenmesi ve içselleştirmesi için (Özdamar, 2012; Akakuş, 2017) zaman zaman temsili/metaforik anlatım yöntemine başvurmuştur (Örnek: Gönenli

²⁸ "Allah'ın, hoş bir sözü; kökü sağlam, dalları göğe doğru olan - Rabbinin izniyle her zaman meyve veren - hoş bir ağaca benzeterek nasıl misal verdiğini görmüyor musun? İnsanlar ibret alsın diye Allah onlara misâl gösteriyor. Çirkin bir söz de, yerden koparılmış kökü olmayan kötü bir ağaca benzer." (İbrâhim, 14/24-26)

Mehmet Efendi, tedris ve irşat faaliyetlerinde hayatın içinden, somutlaştırıcı örneklerle konuların muhatabınca daha iyi anlaşılmasını ve etkili öğrenilmesini sağlamaya çalışmıştır).

Gönenli Mehmet Efendi'nin yaygın din eğitiminde kullandığı öğretim ilke, yöntem ve yaklaşımlarına göre, Gönenli; hayatı boyunca itidali elden bırakmamış, sevgi, hoşgörü merkezli hareket etmiş, toplumu bilinçlendirmiş, dini ve ahlaki değerleri muhafaza etmeye gayret etmiş, Kur'an ve din/ahlak/değer eğitimindeki çalışmaları ile maddi/manevi yardımları süreklilik arz etmiştir. Bununla birlikte din eğitimi kurumlarının kuruluşunda görev almış ve bu kurumların devamlılığında desteğini yaşam boyu sürdürmüştür.

Sonuç

Gönenli Mehmet Efendi, hayatı, kişiliği ve eğitim anlayışı ile 20. yüzyılda yaygın din eğitimi ve din hizmetlerinde önemli rol oynamış etkili bir kıraat âlimidir. Hayatı boyunca kendini geliştirmiş, eğitim-öğretim merkezli hareket ederek çeşitli dini, sosyo-kültürel alanlarda ve eğitim kurumlarında aktif görev almış idealist bir eğitimci ve aksiyon adamıdır. Bu görevleri esnasında, din-ahlak değer eğitiminin önemi üzerinde durmuş, toplumun bu yönde ilerlemesinin önündeki maddi-manevi engellerin aşılmasına katkı sağlamıştır. Gönenli'nin, camilerde vaazlarla, Kur'an kurslarında Kur'an eğitimiyle, STK, vakıf ve derneklerde yardımlarıyla öğrencilerin ve halkın anlayacağı, her sahada istifade edebileceği bir yaklaşıma sahip olmasının, uygulamalarında psiko-pedagojik ve andragojik yaklaşıma sahip rol model bir eğitimci olduğunu ortaya koyması açısından önemli olduğu söylenebilir. Bu yönüyle, gelişim basamakları açısından tüm yaş gruplarıyla sağlıklı ve etkili iletişim kurmayı başarmış bir vaiz, onlarla aynı dili konuşabilen bir imam-hatip, farklı yöntemlerle güçlü kurrâ hafızlar yetiştirmiş bir Kur'an kursu öğreticisi ve kıraat ilminde önemli çalışmalara imza atmış bir Reis'ü-l Kurrâ'dır. Bu kapsamda çok yönlü bir eğitimci olan Gönenli Mehmet Efendi'nin temel hedefi; eğitimi, ahlaki, 'emri bil ma'ruf nehyi anil münker', 'Kolaylaştırın, zorlaştırmayın, müjdeleyin nefret ettirmeyin' ve 'Beşikten mezara kadar ilim öğreniniz' anlayışı ile Kur'an ve sünnet merkezli bir paradigma ile hareket ederek yaşam boyu öğrenme merkezli halk eğitimini gerçekleştirebilmektir.

Toplumsal problemlerin çözümünde; günümüzdeki eğitim bilimlerinde ön plana çıkan pedagojik yaklaşımlara yer vermesinin, özellikle çalışmalarındaki öğrencilere ve kadınlara yönelik eğitsel, sosyo-kültürel ve dini pratiklerin; günümüzde ve sonraki dönemlerde ortaya çıkan/çıkabilecek sorunların çözümüne ışık tutabilecek nitelikte olduğu söylenebilir. Yaptırdığı/yapımına katkı sağladığı cami, mescit, kurs, dernek, vakıf ve yurtlarla din eğitimi ve hizmetlerinin günümüzdeki öncü mimarları arasında ve geçmişin birikimiyle geleceğin şekillenmesinde etkili olan eğitimciler arasında yerini aldığı ifade edilebilir. Ayrıca Gönenli Mehmet Efendi'yi döneminin şartları içerisinde tanı(t)mak, onun hayatı, ilmi çalışma, gayret ve tecrübelerini, günümüzdeki genç nesillere transfer edebilmek, özellikle de din eğitimi yaklaşımlarını ortaya koymak ve kavra(t)mak açısından ulaştığı bulgular ve sonuçlar itibarıyla çalışmanın alana katkı sağladığı söylenebilir.

Kaynakça

- Akakuş, R. (1996). Gönenli Mehmet Efendi. *TDV İslam Ansiklopedisi* (c. 14, 149,150). İstanbul: TDV.
- Akakuş, R. (2017). *Vakıf insan-reisü'l-kurra Gönenli Mehmet Efendi hayatı gönül dostları ve hizmetleri*. İstanbul: Kurtuba.
- Akaslan, Y. (2018). Türkiye'de kıraat ilmi eğitim-öğretimi. *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi – Cumhuriyet Theology Journal*. 22 (2), 1081-1107.

- Aktaş, H. (2016). “Yavrularımıza Din Dersleri” kitabında Ahmet Hamdi Akseki'nin Uyguladığı Din Öğretimi İlkeleri. *Turkish Studies*, 11(7), 43-66.
- Akyürek, S. (2017). *Din öğretimi*. Ankara: Nobel.
- Arslan, M. (2007). Öğretim hizmetinin niteliği ve öğretmen. M. Arslan (Ed.). *Öğretim İlke ve Yöntemleri*. Ankara: Anı. 251-262.
- Aşık Ev, H. (2012). *Eleştirel düşünme ve din kültürü ve ahlak bilgisi dersleri*. İzmir: Tibyan.
- Aşılıoğlu, B. (2007). Başlıca öğrenme ve öğretim ilkeleri. M. Arslan (Ed.). *Öğretim İlke ve Yöntemleri*. Ankara: Anı. 31-48.
- Ay, İ. (2018a). *Gönenli Mehmed Efendi hazretleri (k.s.) hayatı-duaları-vaazları-hizmetleri-hatıraları*. İstanbul: Yağmur.
- Ay, İ. (2018b). *Gönenli Mehmed Efendi'den (k.s.) salâvat- ı şerîfeler-dualar-zikirler-hikmetli sözler-icazetname ve nasihatlar*. İstanbul: Yağmur.
- Aydın, M. Z. (2016). *Din öğretiminde yöntemler*. Ankara: Nobel.
- Babacan, L. (2013). *Öğretmenler için beden dili*. y.y.: Elma.
- Berg, B. L. ve Lune, H. (2015). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Hasan Aydın (Çev.). Ankara: Eğitim.
- Beyhakî, Ebu Bekir, Ahmed b. Hüseyin (1994). *es-Sünenü'l-kübrâ*, Muhammed Abdülkadir Atâ (Thk.). Mekke: Mektebetü Dâru'l-Bâz, III, 273, Hadis No: 5897.
- Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail (2007). *Sahîhu'l-Buhârî*, Kâhire: Mektebetü'r-Rihâb.
- Büyükkaragöz, S. S. ve Çivi, C. (1996). *Genel öğretim metotları*. İstanbul: Öz Eğitim.
- Cebeci, S. (2014). Din öğretimi yöntemleri. 28.10.2019 tarihinde http://www.ebsad.org/img/20140407__6321527362.pdf adresinden alınmıştır.
- Cebeci, Suat (2015). *Öğrenme ve öğretme süreçlerinde dinî iletişim*. İstanbul: İz.
- Çaksu, M. (2008). *Kur'an fazileti ve gayret ve hizmet abidesi reis'ül-kurrâ Gönenli Mehmet Öğütçü hocaefendi*. Balıkesir: Liva.
- Çalışkan, İ. (2018). *Hasan Basri Çantay*. Ankara: DİB.
- Çanakcı, A. A. (2019). Birgivi Mehmed Efendi'nin hayatı, ilmî kişiliği ve eğitim anlayışı. *Türkiye Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, 8, 89-121.
- Çanakcı, A. A. (2016). Hasan Basri Çantay'da eğitim: “Himâye-i Etfâl” çalışmaları bağlamında bir değerlendirme (Günümüz eğitim sistemi ile mukayeseli). *Mîzânü'l-Hak İslami İlimler Dergisi*, 2, 57-74.
- Çetin, Ö. (2010). Hasan Basri Çantay'ın kişiliği. *Dicle Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 12 (2), 1-31.
- Çıtlak, M. F. (2017). *Nur kandili veli Gönenli Mehmed Efendi*. İstanbul: Sufi.
- Demirel, Ö. (2015). *Öğretim ilke ve yöntemleri öğretme sanatı*. Ankara: Pegem Akademi.
- Dinç, M. (2018). *Cumhuriyet döneminde reisü'l kurrâlık: Gönenli Mehmet Efendi'nin kıraat ilmine katkıları* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Eskişehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. el-Eş'âs (1992). *Sünen-i Ebî Dâvûd*. İstanbul: Çağrı.

- Ebû Gudde, A. (2016). *Bir eğitimci olarak Hz. Muhammed (SAS) ve öğretim metotları*. E. Yıldırım (Çev.). Ankara: Otto.
- Erden, M. (2015). *Eğitim bilimlerine giriş*. Ankara: Arkadaş.
- Erden, M. (2005). *Öğretmenlik mesleğine giriş*. İstanbul: Epsilon.
- Erden, M. ve Akman, Y. (2006). *Eğitim psikolojisi*. Ankara: Arkadaş.
- Ergin, A. (2010). *Eğitimde etkili iletişim*. Ankara: Anı.
- Ergin, A. ve Birol, C. (2000). *Eğitimde iletişim*. Ankara: Anı.
- Ertürk, S. (1975). *Eğitimde program geliştirme*, Ankara: Yelkentepe.
- Genç, S. Z. (2007). Öğrenme öğretmede çağdaş yaklaşımlar. Mehmet Arslan (Ed.). *Öğretim İlke ve Yöntemleri*. Ankara: Anı. 107-126.
- Güneş, A. (2017). *Din öğretimi materyalleri*. İstanbul: DEM.
- Gürüz, D. ve Temel Eğinli, A. (2018). *Kişiler arası iletişim bilgileri-etkiler-engeller*. Ankara: Nobel.
- Helvacı, A. (2009). Eğitim sisteminde öğretmenin rolü. Nevin Saylan (Ed.). *Eğitim Bilimine Giriş*. Ankara: Anı. 285-311.
- Hesapçioğlu, M. (1994). *Öğretim ilke ve yöntemleri eğitim programları ve öğretim*. İstanbul: Beta.
- Hökelekli, H. (2013). *Psikoloji, din ve eğitim yönüyle insani değerler*. İstanbul: DEM.
- İbn Ebî Şeybe, Ebu Bekir Abdullah b. Muhammed (2006). *el-Musannef*, Muhammed Avvâme (Thk.). Cidde: Daru'l-Kıble, XIX, 348, Hadis No: 36276.
- İşman, A. ve Eskicumalı, A. (2003). *Eğitimde planlama ve değerlendirme*. İstanbul: Değişim.
- Karataş, B. (1994). *Araştırma teknikleri*. İstanbul: Çağlayan.
- Kayaalp, İ. (1998). *İletişim ve dil*. Ankara: TDV.
- Kaymakcan, R. ve Meydan, H. (2016). *Ahlak değerler ve eğitimi*. İstanbul: DEM.
- Kılavuz, M. A. (1987). Muallim Cevdet'in din eğitimi ve kurumları ile ilgili görüşleri (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Koç, A. (2016). *Din eğitiminde etkili iletişim*, İstanbul: Rağbet.
- Köylü, M. (2011). *Psiko-sosyal açıdan dinî iletişim*. Ankara: Ankara Okulu.
- Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Anlamı (Meâl)* (1983). Ankara: DİB.
- Küçükahmet, L. (2002). *Öğretimde planlama ve değerlendirme*. Ankara: Nobel.
- Küçükoğlu, A. ve Kaya, H. İ. (2010). Öğretim hizmetinin niteliğini artırmada öğretmen yeterlikleri. A. S. Saracaloğlu ve H. H. Bahar (Ed.). *Öğretim İlke ve Yöntemleri*. İstanbul: Lisans. 209-276.
- Mahiroğlu, A. (2017). Öğretmenlik mesleği ve öğretmen yetiştirmede gelişmeler ve yenilikler. Ö. Demirel ve Z. Kaya (Ed.). *Eğitim Bilimine Giriş*. Ankara: Pegem Akademi. 373-419.
- Martı, H. (2011). *Birgivi Mehmed Efendi*. Ankara: TDV.
- MEB (t.y.). Hayat boyu öğrenme. 26. 10.2019 tarihinde <http://hayatboyu.meb.gov.tr/hayat-boyu-ogrenme/> adresinden alınmıştır.

- Müslim, Müslim b. Haccâc. (2008). *Sahihu Müslim*. Kâhire: Mektebetü'r-Rihâb.
- OMU (t.y.). 26.10.2019 tarihinde <https://personel.omu.tr> adresinden alınmıştır.
- Öcal, M. (1999). *Din eğitimi ve öğretiminde metodlar*. Ankara: TDV.
- Özbek, A. (1988). *Bir eğitimci olarak Hz. Muhammed S.A.V.*. Konya: Selam Yayınevi.
- Özdamar, M. (2012). *Gönenli Mehmed Efendi*. İstanbul: Kırk Kandil.
- Özkan, M. (2016). *XVI. Yüzyıl Osmanlı âlimi ve fakihî Muhammed Birgivi'nin fikhî meselelere yaklaşımı*. Bursa: Emin Yayınları.
- Peker, H. (1998). *Din ve ahlâk eğitimi psikolojik ve metodik esaslar*. Samsun: Aksi Seda.
- Saban, A. (2009). *Öğrenme öğretme süreci yeni teori ve yaklaşımlar*, Ankara: Nobel.
- Savaş, B. (2007). Öğretim yöntemleri. M. Arslan (Ed.). *Öğretim İlke ve Yöntemleri*. Ankara: Anı. 155-175.
- Selçuk, M., Tosun C. ve Doğan R. (Ed.) (2019). *Prof. Dr. Beyza Bilgin'e armağan -Beyza Bilgin'de din eğitimi, din eğitiminde Beyza Bilgin-*. Ankara: Grafiker.
- Şanver, M. (2001). *Kur'an'da tebliğ ve eğitim psikolojisi*. İstanbul: Pınar.
- Şişman, M. (201). *Eğitim bilimine giriş*. Ankara: Pegem Akademi.
- Tan, Ş. ve Erdoğan, A. (2001). *Öğretimi planlama ve değerlendirme*. Ankara: Anı.
- Taşdemir, M. (2000). *Eğitimde planlama ve değerlendirme (program, öğretim, yönetim ve değerlendirme)*. Ankara: Ocak.
- Taşpınar, M. (2013). *Kuramdan uygulamaya öğretim ilke ve yöntemleri*. Ankara: Edge Akademi.
- Teyfur, M. (2009). Eğitim bilimlerinde yeni yaklaşımlar. N. Saylan (Ed.). *Eğitim Bilimine Giriş*. Ankara: Anı. 371-416.
- Tok, T. N. (2010). Etkili öğretim için yöntem ve teknikler. Ahmet Doğanay (Ed.). *Öğretim İlke ve Yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi. 161-237.
- Turan, M. (2010). Eğitim-öğretim ilkeleri ve öğretim stratejileri. A. S. Saracaloğlu ve H. H. Bahar (Ed.). *Öğretim İlke ve Yöntemleri*. İstanbul: Lisans. 99-135.
- Uşun, S. (2010). Öğretim yöntem ve teknikleri. A. S. Saracaloğlu ve H. H. Bahar (Ed.). *Öğretim İlke ve Yöntemleri*. İstanbul: Lisans. 137-183.
- Yeşilyaprak B. (Ed.) (2006). *Eğitim psikolojisi gelişim-öğrenme-öğretim*. Ankara: Pegem A.
- Yıldırım, A. ve Hasan Ş. (2004). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*, Ankara: Seçkin.
- Yılmaz, E. (2008). Sınıf yönetimi ve yaklaşımları. R. Arı ve M. E. Deniz. (Ed.). *Sınıf Yönetimi*. Ankara: Maya Akademi.
- Yılmaz, H. ve Sünbül, A. M. (2000). *Öğretimde planlama ve değerlendirme*. Konya: Mikro.